

nija i uzbibanog crtovlja organskih struktura.

»Formiranje pejzaža« ostvareno je uvijek drukčijim ritmovima i varijacijama ravnih niti i uzbibanih kosa crtovlja.

Crteži nalaze svoj pandan u grafičkoj tehnici bakropisa.

Godine 1977. Stahov je izveo prvu od triju mapa grafika pod nazivom »Heksapoda«, s tekstom Josipa Depola, a u izdanju Bože Biškupića mapa je 1979. godine izašla u javnost.

Prijelaz u treću dimenziju za Stahova je bio samo pitanje vremena. Skulpture su mu podudarne morfologije s plastičkim oblicima koji su iluzionistički ostvareni na platnu ili u tehnici crteža i grafike. »Organičke skulpture« asociraju na Arpa, koji je njegovao afirmaciju panteističkog ustrojstva svijeta.

Međutim, kod Stahova... »forme, rođene u vizualnoj sinkraziji doživljenog i iskustvenog, postaju sugestivne metafore istodobno harmoničnih i disonantnih sila života« (Mladenka Šolman, 21. str. monografije).

Skulpture su primarnih masa, zatvorenog obrisa, pretežno zapretane jezgre. Zarobljene meke konopaste forme i uzbibana površina skladnih ritmova narušene su procijepima i nemirnim udubinama rasječenih rubova.

Opus Stahova koherentna je cjelina, a odbir radova u monografiji sukcesivno nam otkriva tematsko-morfološke punktove, kako ih je u predgovoru naznačila Mladenka Šolman.

vladislav kušan

imago mundi

**eseji, studije, prikazi
nz matice hrvatske
zagreb 1982.**

tonko maroević

Četiri desetljeća nakon knjige »Ars et Artifex« pjesnik i likovni kritičar Vladislav Kušan javlja se novom zbirkom eseja i prikaza o slikarima i kiparima, naslovljenom opet latinski »Imago mundi«. Premda u međuvremenu nije bio osobito aktivan na području likovne publicistike, posebno ne kao neposredni ili militantni kritik, očigledno nije izgubio zanimanje za problematiku kojom se intenzivno bavio tridesetih godina stoljeća, kad je redovito pisao oglede o umjetnosti i recenzije izložbi te na svoj način vodio likovnu rubriku i kroniku u književnim časopisima »Suvremenik« i »Hrvatska revija«.

Nova knjiga tek manjim dijelom rekapitulira tu raniju djelatnost. Pretežno je napisana u novije vrijeme: šezdesetih godina, kada nastaje serija malih slobodnih eseja na opće teme likovnog stvaralaštva, i u posljednje tri-četiri godine, kad se Kušan javlja nizom većih studija i portretnih skica objavljivanih u časopisu »Forum«.

Tematski rasponi zbirke »Imago mundi« nisu mali, i idu od Muncha i Delacroixa do modernoga hrvatskog kiparstva i kolorističkih tendencija u našoj umjetnosti, od razmatranja o modi i kiču do analize diletantizma i trnovitog pitanja »nacionalnog izraza«. Vremenski je raspon nastanka uvrštenih radova, napomenusmo već, još i širi, pa ipak knjiga djeluje vrlo cjelovito, pisana iz jedinstvenog ishodišta. Naime, sav šarm i sva ograničenja Kušanova shvaćanja i tumačenja umjetnosti proizlaze iz dosljednog provođenja poetike »čiste likovnosti« postimpresionističkog tipa, čvrstog zalaganja za tzv. figurativne, mimetičke tendencije i strastvenog afirmiranja vrijednosti koje su u našoj sredini postale aktualnima

upravo u razdoblju između dva rata.

Vladislav Kušan piše informirano i informativno, čitko, jasno i s definiranim kritičkim sudovima. Katkad pretegne vještina a katkad ga povede nadahnuće. U svakom slučaju osjeća se književna odnjegovanost stila, težnja da se i na ovom području, u likovnokritičkom žanru, bude Baude-laireov discipulus.

Pisac podjednako spremno piše o našim i o inozemnim umjetnicima, o stranim i domaćim. U jednom i drugom slučaju, međutim, osjeća se pariska vizura, ukus i kriterij stečeni na obalama Seine. To je sasvim razumljivo u povodu Delacroixa, ali i esej o Munchu začinjjen je francuskim (makar i vrlo rezerviranim) sudovima. Prirodno je također da autorovu pažnju posebno zaokupljaju (uglavnom tragične) sudbine hrvatskih slikarskih hodočasnika u moderni Babilon, poput Račića, Kraljevića i Plančića, a nešto manje Uzelca, Juneka i Penića. Bitno je da Kušan ne gubi kriterije u jeftinom kozmopolitizmu, a ni kompenzativno, u apologiji narodnosnih svojstava likovnog stvaranja. Njegov esej o »narodnim motivima« i (tzv.) »našem izrazu« primjer je trijeznog razlaganja teoretskih premisa mogućnosti regionalno ili rasno obilježnog stvaralaštva i njihove mahom ishitrene primjene u našem prostoru.

Osim zalaganja za europocentričnost i aktivnog suzbijanja provincijalizma, Kušan nas je najviše zadužio sustavnijim kri-

tičkim valorizacijama Vidovića, Plančića, Lozice, Turkalja i pertinetnim opaskama o Babiću, Filakovcu, Krušlinu, Studinu pa i Bužanu, znajući uz nedostatke povremeno uočiti i priželjkivanu »veličinu malenih«. Treba reći da se njegove studije odlikuju više sustavnošću izlaganja negoli dubinom zaključaka, a u njegovoj metodi primjereno mjesto nalaze i narativni elementi biografije i zanesene deskripcije. Ali cilj im je uvijek da upute na djelo i na specifičan izraz, pri čemu autor nema načelnih »stilskih« predrasuda.

Sigurno je Kušan bio naročito motiviran u zapisima o Munchu i Delacroixu, osjećajući ih svojevrsnim pandanima poezije Trakla i Baudelairea, kojima se kao pjesnik, prevodilac i tumač bavio intenzivno, dugotrajno i s posebnim osobnim ulogom. Vjerojatno je svom spisateljskom nervu dao najviše maha u sintetičnim crticama ili čak kozerijama o dvojnosti stvaranja, o reorijentaciji umjetnika ili o ikonosferi koja nas okružuje i koja je dala naslov zbirci »Imago mundi« — slika svijeta. Međutim, za šire čitateljstvo i za nacionalnu kulturnu povijest ostaju najrelevantnijima opsežniji nacrti kao što su »Moderna skulptura u Hrvata« ili »Moderni kolorizam i hrvatski koloristi«. Dakako, vidimo li računa o tome da ta poglavlja uzimaju u obzir isključivo pojave do drugoga svjetskog rata i da su pisana s pristranošću i čak isključivošću znalca formiranog u okrilju pariske škole iz razdoblja »povratka redu« i klasicizirajućih, vitalističkih i hedonističkih likovnih strujanja.

nenad
gattin
mladen
pejaković
starohrvatska
sakralna
arhitektura

**nz matice hrvatske
i kršćanska sadašnjost
1982.**

tonko
maroević

U poetskoj hiperboli rečeno je za Dalmaciju i da je »zemlja najmanjih katedrala«. To, dakako, nije točno mislimo li na ponosne romaničke, renesansne i barokne crkvene građevine Raba, Zadra, Šibenika, Trogira i Dubrovnika. Međutim, navedena metafora smjera na graditeljstvo ranoga srednjeg vijeka, nastalo uglavnom u prostoru stare hrvatske države, i na vjerske objekte podignute često u blizini kneževskih i kraljevskih dvorova — kao što je slučaj u Ninu, Solinu, Kaštelima, Benkovcu ili Biskupiji kod Knina. Mnoga od tih zdanja